

Ryszard Pankiewicz

OCHRONA ŻYCIA W PRAWIE KANONICZNYM I POLSKIM

Życie człowieka jest wartością najwyższą podlegającą prawnej ochronie i obronie w aktach normatywnych w prawie kanonicznym i polskim. Problematyka ochrony życia człowieka jest stale aktualna i generuje ożywioną dyskusję obejmującą kwestię narodzin, życia i śmierci człowieka, m.in. dotyczącą prawa matki o decydowaniu w sprawie aborcji jej nienarodzonego dziecka, postępowania i prawnej ochrony ludzkich embrionów, legalizacji eutanazji czy też klauzuli sumienia w zawodach medycznych¹.

W centrum rozważań obejmujących kwestię życia człowieka i jego prawnej ochrony i obrony w aktach normatywnych znajduje się pojęcie wartości życia ludzkiego, która ma źródło w prawie naturalnym [Sitarz 2019, 86]

DR RYSZARD PANKIEWICZ – Instytut Nauk Społecznych, Uczelnia Państwowa im. Szymona Szymonowica w Zamościu; adres do korespondencji: ul. Hrubieszowska 24, 22-400 Zamość, Polska; e-mail: rpank@wp.pl; <https://orcid.org/0000-0003-2574-0550>

¹ Przykładem prawnego uregulowania tzw. klauzuli sumienia jest art. 39 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o *zawodach lekarza i lekarza dentysty*, Dz. U. z 2020 r., poz. 514, zgodnie z którym lekarz może powstrzymać się od wykonania świadczeń zdrowotnych niezgodnych z jego sumieniem, jednakże z zastrzeżeniem obowiązku udzielenia pomocy lekarskiej w każdym przypadku, gdy zwłoka w jej udzieleniu mogłaby spowodować niebezpieczeństwo utraty życia, ciężkiego uszkodzenia ciała lub ciężkiego rozstroju zdrowia, oraz w innych przypadkach niecierpiących zwłoki (art. 30). Ponadto ustawodawca zobowiązał lekarza do wskazania realnej możliwości uzyskania tego świadczenia u innego lekarza lub w podmiocie leczniczym oraz uzasadnienia i odnotowania tego faktu w dokumentacji medycznej. Oprócz tego lekarz wykonujący swój zawód na podstawie stosunku pracy lub w ramach służby ma obowiązek uprzedniego powiadomienia na piśmie przełożonego. Analogiczne rozwiązanie prawne zostało zastosowane w stosunku do zawodu pielęgniarki i położnej z uwzględnieniem posiadanych kwalifikacji zawodowych w art. 12 ustawy z dnia 15 lipca 2011 r. o *zawodach pielęgniarki i położnej*, Dz. U. z 2020 r., poz. 562.

i objawionym prawie Bożym [Grześkowiak 2017, 132-33]. Życie ludzkie jest najcenniejszym darem danym od Boga [Pryba 2017, 232].

W judykaturze przeważa pogląd, że prawa do życia nie należy utożsamiać z pojęciem prawnej ochrony życia. Ustawodawca bowiem nie ma kompetencji do stanowienia regulacji, w których będzie wskazywał, komu przysługuje lub nie przysługuje prawo do życia. Wyłączną rolą ustawodawcy jest stanowienie aktów normatywnych chroniących i broniących życia człowieka. Pogląd ten wyraża Trybunał Konstytucyjny², który stwierdza: „Nie leży bowiem w kompetencjach ustawodawcy przyznawanie, bądź znoszenie prawa do życia jako wartości konstytucyjnej. Niezależnie więc od tego, czy ustawodawca wyrazi to bezpośrednio w regulacjach ustawowych, czy też nie, w niczym nie może to wpłynąć na przyrodzony charakter prawa do życia”³. Zgodnie z tą tezą życie człowieka jest wartością najwyższą, a wszelkie działania zmierzające do jego deprecjonowania są nieuzasadnione.

Punkt widzenia Kościoła katolickiego w kwestii ochrony i obrony życia ludzkiego jest jednoznaczny i niebudzący wątpliwości. Przepisy prawne, w których ustawodawca państwowy uprawnia do legalnych form zabójstwa istoty ludzkiej są sprzeczne z nauką Kościoła katolickiego. Ochrona i obrona życia została dobitnie wyrażona w encyklice *Evangelium vitae*⁴. W punkcie – „Nieporównywalna wartość osoby ludzkiej” – Jan Paweł II wyjaśnia: „Człowiek jest powołany do pełni życia, która przekracza znacznie wymiary jego ziemskiego bytowania, ponieważ polega na uczestnictwie w życiu samego Boga. Wzniosłość tego nadprzyrodzonego powołania ukazuje wielkość i ogromną wartość ludzkiego życia także w jego fazie doczesnej. Życie w czasie jest bowiem podstawowym warunkiem, początkowym etapem i integralną częścią całego i niepodzielnego procesu ludzkiej egzystencji. Proces ten – nieoczekiwanie i bez żadnej zasługi człowieka – zostaje opromieniony obietnicą i odnowiony przez dar życia Bożego, które urzeczywistni się w pełni w wieczności”. Z treścią *Evangelium vitae* koresponduje M. Piechowiak, który konstatuje: „Życie jest wartością zastaną, a nie «dawaną» jego

² Dalej cyt.: TK.

³ Orzeczenie TK z dnia 28 maja 1997 r., sygn. akt K 26/96, OTK 1997, Nr 2, poz. 19, <https://sip.lex.pl/orzeczenia-i-pisma-urzedowe/orzeczenia-sadow/k-26-96-orzeczenie-trybunalu-konstytucyjnego-520122839> [dostęp: 30.05.2020].

⁴ Ioannes Paulus PP. II, Litterae encyclicae de vitae humanae inviolabili bono *Evangelium vitae* (25.03.1995), AAS 87 (1995), s. 401-522 [dalej cyt.: EV]; tekst polski w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1996.

podmiotowi przez inne podmioty. Z tego względu życie traktowane jest jako naturalna i przyrodzona wolność, która sama w sobie nie ma charakteru normatywnego – ma ją dopiero regulacja sfery wolności życia” [Piechowiak 2010, 31]. Z kolei A. Młotek stwierdza, że: „jeżeli Bóg jest stwórcą życia ludzkiego, to tylko on może je odebrać. To on udzielił tego życia człowiekowi jako daru, żeby z niego skorzystał zgodnie z jego wolą” [Młotek 1995, 72].

W doktrynie autorzy opracowań naukowych opisujących aspekty prawnej ochrony życia zgodnie podkreślają, że życie ludzkie jest m.in.: wartością nad wartościami [Tokarczyk 1997, 13], wartością podstawową, akceptowaną przez wszystkie systemy etyczne i punktem wyjścia dla pozostałych praw i wolności konstytucyjnych [Kaczmarek 2006, 46]. W materii tej wypowiedział się TK, który stwierdza: „Życie ludzkie stanowi wartość o randze najwyższej w naszej cywilizacji i kulturze prawnej. Wartość dobra prawnego, jakim jest życie ludzkie, nie podlega przy tym, na gruncie Konstytucji, różnicowaniu. W polskim i zagranicznym orzecznictwie konstytucyjnym podkreśla się rangę prawa do prawnej ochrony życia jako podstawowego prawa jednostki, warunkującego posiadanie i realizację wszelkich innych praw i wolności. Znaczenie prawa do życia wykracza jednak poza tak rozumiany kontekst indywidualno-podmiotowy”⁵.

Odnosząc się do istoty ochrony i obrony życia, należy zadać zasadnicze pytanie: czy życie człowieka, jako wartość najwyższa, podlega pełnej ochronie prawnej i obronie w prawie kanonicznym i polskim, począwszy od momentu jego powstania (poczęcia) do naturalnej śmierci? Na tle tak postawionego pytania w artykule zostanie dokonana analiza wybranych aspektów ochrony i obrony życia człowieka w zasadniczych aktach normatywnych w prawie kanonicznym i polskim. Z zakresu prawa kanonicznego badaniu zostaną poddane źródła prawa kanonicznego, w tym przede wszystkim Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r.⁶, natomiast z zakresu prawa polskiego – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r.⁷ oraz wybrane akty normatywne o randze ustaw.

⁵ Wyrok TK z dnia 30 września 2008 r., sygn. akt K 44/07, OTK-A 2008, Nr 7, poz. 126, https://trybunal.gov.pl/fileadmin/content/omowienia/K_44_07_PL.pdf [dostęp: 30.05.2020].

⁶ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

⁷ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 2009 r., Nr 114, poz. 946 [dalej cyt.: Konstytucja RP].

1. POJĘCIE CZŁOWIEKA W PRZEPISACH PRAWNYCH

W KPK/83 ustawodawca nie określił pojęcia człowieka. Ponadto nie zdefiniował pojęcia dziecka, a termin ten występuje w prawie kanonicznym i jest określony w sposób wieloznaczny [Szczoł 2019, 649]. Zgodnie z Księgą I „Normy ogólne”, Tytuł VI „Osoby fizyczne i prawne”, w kan. 97 § 2 ustawodawca stanowi, że osoba fizyczna przed ukończeniem siódmego roku życia, nazywa się dzieckiem i jest traktowana jako małoletni. Z tego przepisu można wywieść wnioszek, że osoba ludzka „powstaje” wraz z poczęciem. Jednakże brak jest przepisu prawnego, w którym ustawodawca kościelny w sposób dobitny określa pojęcie człowieka, w tym początek jego życia, które powinno podlegać prawnej ochronie i obronie [Sitarz 2019, 86]. W kontekście ochrony życia człowieka M. Sitarz twierdzi: „Z prawem do życia nierozdzielnie związane jest prawo do ochrony życia. Osoba ludzka od momentu poczęcia posiada naturalną zdolność prawną, co oznacza, że jest podmiotem praw i obowiązków [tamże, 89]⁸. Zważywszy na powyższe należałoby postulować niezależnie od tego, że Kościół katolicki zajmuje wyraźnie stanowisko, iż życie człowieka rozpoczyna się od jego poczęcia [Wenz 2016, 152; Świto 1997, 398] oraz przepisów zawartych w Księdze VI KPK/83, w Tytule VI „Przestępstwa przeciwko życiu i wolności człowieka” [Sitarz 2019, 87], aby taki przepis prawny został wpisany w akt normatywny rangi kodeksowej.

Z kolei w art. 38 Konstytucji RP ustrojodawca stanowi, że Rzeczpospolita Polska zapewnia prawną ochronę życia każdemu człowiekowi. Jednakże ani w cytowanym przepisie prawnym oraz w żadnej innej normie konstytucyjnej nie określono pojęcia człowieka [Wiak 2018, 476]. Przedstawiciele doktryny uważają, że takie rozwiązanie jest zasadne, ponieważ do prawa stanowionego nie należy zdefiniowanie pojęcia człowieczeństwa oraz określenie, od którego momentu i do kiedy mamy do czynienia z człowiekiem. Oznacza to, że Konstytucja RP powinna jedynie zagwarantować każdemu człowiekowi ochronę godności oraz wynikające z niej wolności i prawa. W zakres ten wchodzi także prawo do ochrony życia każdego człowieka [Safian i Bosek 2016, 924]. Jednakże brak zakreślenia w art. 38 Konstytucji RP, od którego momentu jest początek życia człowieka, tj. czy od poczęcia w późniejszej fazie prenatalnej, czy po urodzeniu, jest przyczyną trwającej polemiki w doktry-

⁸ Zob. także: Słowikowska 2016, 218-26.

nie i w społeczeństwie. Konstrukcja cytowanego przepisu prawnego daje szeroki zakres interpretacyjny w zakresie określenia momentu istnienia osoby ludzkiej. Określenie w ustawie zasadniczej początku życia człowieka automatycznie uruchamiałoby od tego momentu jego pełną ochronę i obronę jako podmiotu prawa. W obowiązującym stanie prawnym należy przyjąć, że jeżeli pełna ochrona życia osoby ludzkiej zaczyna się po jego urodzeniu, to w okresie prenatalnym może być ona ograniczona. Przypuszczać zatem należy, że dopóki art. 38 Konstytucji RP będzie obowiązywał w obecnym kształcie, dopóty będzie trwała polemika o początek życia istoty ludzkiej (człowieka). Należy w pełni podzielić stanowisko, iż doprecyzowanie tej normy konstytucyjnej w zakresie określenia początku życia osoby ludzkiej wraz z jego poczęciem wiązałoby ustawodawcę stanowiącego akty normatywne rangi ustaw zwykłych do kształtowania treści przepisów mających na celu skuteczną ochronę i obronę godności i życia człowieka [Wiak 2018, 477].

Odnosząc się do opisanych powyżej wątpliwości interpretacyjnych na gruncie Konstytucji RP należy podkreślić, że aspektem prawnej ochrony i obrony życia człowieka, także w kontekście zakreślenia jego granic, wielokrotnie wypowiadał się TK. Znamienną jest teza wyrażona przez TK w orzeczeniu z 1991 r.: „Przed wszystkim trzeba stwierdzić, że w naszym systemie prawnym nie ma przepisu nakładającego obowiązek orzeczenia o dopuszczalności zabiegu przerwania ciąży, od którego mogłyby być przewidziane wyjątki usprawiedliwiające «uchylenie się» od tego obowiązku. Takiego obowiązku nie nakłada w szczególności ustawa o warunkach dopuszczalności przerywania ciąży. Z faktu, że ustawa ta w art. 2 ust. 1 nie przewiduje możliwości uchylecia się lekarza od wydania orzeczenia w kwestii dopuszczalności zabiegu, nie wynika – jak sugeruje we wniosku Rzecznik Praw Obywatelskich – obowiązek wydania takiego orzeczenia. Ustawa ta określa warunki dopuszczalności przerywania ciąży, a więc w swoim założeniu dotyczy sytuacji, które powinny być wyjątkowym legalizowaniem zachowania z reguły bezprawnego. Dlatego też traktuje się te przepisy w doktrynie prawa karnego jako określające kontratyp, czyli okoliczność wyłączającą bezprawność czynu. Nałożenie obowiązku zachowania kontratypowego może być czymś zupełnie wyjątkowym i dotyczy z reguły określonych służb działających w celu przywrócenia porządku publicznego lub wykonania decyzji władzy. Nie można uznać za trafne stanowiska Rzecznika Praw Obywatelskich, przyjmującego, że istnieje wolność kobiety do przerywania ciąży ograniczona ustawą z 27 kwietnia 1956 r. o warunkach dopuszczalności przerywania

ciąży. Stan prawny jest wręcz odwrotny. Pierwotny jest zakaz przerywania ciąży, a ustawa określa jedynie warunki dopuszczalności odstępstwa od tego zakazu”⁹. TK jednoznacznie określił, że w pierwszej kolejności ochronie podlega życie człowieka, a nie przerywanie ciąży przez kobietę dokonywane w majestacie wolności obywatelskich. W cytowanej tezie TK wyraził bardzo istotny wątek, tj. że przerywanie ciąży to sytuacja wyjątkowa, w której legalizuje się czyn bezprawny. W związku z tym należy przyjąć, że ustawodawca tworzący treść ustawy zasadniczej kierując się orzecznictwem TK, w taki sposób skonstruował przepis art. 38, iż jego istotą jest ochrona i obrona życia istoty ludzkiej w okresie prenatalnym. Podejście takie jednoznacznie wpisuje się w pogląd, iż momentem powstania człowieka jest jego poczęcie [Grześkowiak 1990, 12], a nie odpowiedni etap związany z rozwojem płodu ludzkiego i wykształceniem się określonych organów (np. serca, mózgu) lub umiejętność samodzielnej egzystencji istoty ludzkiej poza ciałem matki [Wiak 2001, 203].

Badając art. 38 Konstytucji RP należy podkreślić, że próba jego nowelizacji była już podejmowana w ramach poselskiego projektu ustawy o zmianie Konstytucji RP (druk 993). W dniu 27 października 2006 r. Sejm RP podczas pierwszego czytania rozważał kwestię zmiany konstytucyjnej normy w zakresie reguły chroniącej życie człowieka, w tym aspekt momentu, od którego człowiekowi należne jest prawne uregulowanie podmiotowości i zapewnienia mu odpowiedniej ochrony prawnej [Królikowski 2007, 5]. Opinie prawne dotyczące projektu w wersji przedłożonej zasadniczo obejmowały dodania do treści art. 38 Konstytucji RP wyrazów „od momentu poczęcia”. E. Zielińska wyjaśnia: „Dodanie tych kilku wyrazów oznacza jednak fundamentalną zmianę statusu embriona i płodu w systemie polskiego prawa, o trudnych do przewidzenia konsekwencjach prawnych odnoszących się do wszystkich jego dziedzin. Oznacza bowiem nie tylko zagwarantowanie *explicite* ochrony prawnej życia ludzkiego od momentu poczęcia, lecz równocześnie przesądza o «osobowym» charakterze tej ochrony, co wynika z użycia w art. 38 wyrazu «człowiek». W wyniku więc tej zmiany embrion uzyskałby w polskim prawie status podmiotowy równy statusowi osoby fizycznej już urodzonej. Przysługiwałoby mu prawo do życia i jego ochrony jako międzynarodowe

⁹ Orzeczenie TK z dnia 15 stycznia 1991 r., sygn. akt U8/90, <https://prawo.money.pl/orzecznictwo/trybunal-konstytucyjny/orzeczenie;z/dnia;1991-01-15,u,8,90,134,orzeczenie.html> [dostęp: 30.05.2020].

i konstytucyjne prawo człowieka, również w sytuacji gdyby kontynuacja ciąży zagrażała życiu lub zdrowiu kobiety w ciąży. [...] Konkludując, podkreślić należy, wprowadzanie *expressis verbis* zasady ochrony początków życia ludzkiego do polskiego systemu prawa nie jest konieczne, bo taka zasada już obowiązuje zarówno w płaszczyźnie konstytucyjnej, jak w ustawach zwykłych. Wprowadzenie zaś tej zasady w proponowanym brzmieniu pociągałoby za sobą w sposób nieunikniony, niedopuszczalne w świetle standardów międzynarodowych, pozbawienie kobiety – w sytuacji kolizji wartości konstytucyjnych – ochrony jej praw, z prawem do życia włącznie” [Zielińska 2007, 11, 15]. Z kolei T. Smyczyński opiniując proponowany projekt zmiany art. 38 Konstytucji RP na płaszczyźnie filozoficzno-prawnej stwierdza: „Można więc rozważyć koncepcję dodania w art. 38 formuły chroniącej życie przed urodzeniem, natomiast potrzebna byłaby dodatkowa wypowiedź normatywna, iż wyjątki od tej reguły określa ustawa. Wskutek tego ustawodawca zwykły byłby związany tą generalną regułą i osłabienie tej ochrony dotyczyłoby tylko sytuacji wyjątkowej, wynikającej z kolizji porównywalnych jakościowo dóbr prawnych chronionych przez Konstytucję” [Smyczyński 2007, 19]. Natomiast opiniując przedmiotowy projekt poselski W. Wróbel stwierdza, że projektowana zmiana art. 38 Konstytucji RP nie wprowadza modyfikacji do obowiązującego już prawa do ochrony życia, także w fazie prenatalnej [Wróbel 2007, 21]. Jednocześnie wskazuje, że wprowadzenie ochrony życia od momentu poczęcia istoty ludzkiej uruchamia możliwość kolizji w przypadku tych samych praw i wolności konstytucyjnych przysługującym różnym osobom, i co za tym idzie ich normatywnego rozstrzygnięcia [tamże, 21-23].

W kontekście analizowanego art. 38 Konstytucji RP, w którym ustrojodawca nie określa granic temporalnych prawnej ochrony życia człowieka należy podkreślić, że zakreslenie początku życia człowieka od momentu poczęcia zostało wpisane w art. 2 ustawy o *Rzeczniku Praw Dziecka*¹⁰. Zgodnie z jego treścią: „w rozumieniu ustawy dzieckiem jest każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności”. Z kolei Rzecznik Praw Dziecka działa na rzecz ochrony praw dziecka, w szczególności prawa do życia i jego ochrony. Akt ten jest kluczowy i unikatowy, ponieważ tylko w jego treści ustawodawca zakreslił dolną granicę temporalną życia istoty ludzkiej [Wiak 2017, 266].

¹⁰ Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o *Rzeczniku Praw Dziecka*, Dz. U. z 2017 r., poz. 922.

2. OCHRONA ŻYCIA W PRAWIE KANONICZNYM

Problematykę ochrony życia ustawodawca kościelny uregulował w Księdze VI KPK/83, w Tytule VI „Przestępstwa przeciwko życiu i wolności człowieka”. W kan. 1397 wymienia przestępstwo zabójstwa, przestępstwo porwania, przetrzymywania siłą lub przy użyciu podstępny; przestępstwo okaleczenia; poważnego okaleczenia lub zranienia. Podmiotem przestępstwa jest każdy adresat norm karnych, a sankcje karne określone jako sankcje ekspiacyjne obejmują pozbawienia i zakazy opisane w kan. 1336 KPK/83¹¹. Sankcje te mogą obowiązywać przestępców i być orzeczone na stałe, czas określony lub nieokreślony, oprócz innych ustanowionych ustawą. Do katalogu sankcji ustawodawca wpisał: zakaz lub nakaz przebywania w określonym miejscu lub terytorium; pozbawienie, zakaz korzystania lub zakaz korzystania w określonym miejscu lub poza określonym miejscem z władzy, urzędu, zadania, prawa, przywileju, uprawnienia, łaski, tytułu, odznaczenia, nawet czysto honorowego; karne przeniesienie na inny urząd oraz wydalenie ze stanu duchownego. Należy nadmienić, że wymienione kary mają wyłącznie charakter przykładowy. Opisane sankcje kościelne odnoszą się do popełnienia przestępstwa przeciwko człowiekowi.

W zakresie ochrony i obrony życia człowieka na każdym etapie jego egzystencji, także w fazie prenatalnej, należy przywołać kan. 1398 KPK/83, w którym ustawodawca kościelny uregulował przestępstwo przerywania ciąży (aborcji). Kto powoduje przerwanie ciąży, po zaistnieniu skutku, podlega ekskomunice z mocy samego prawa (*latae sententiae*). Przestępstwo aborcji popełnia się zawsze w sytuacji, w której dokonuje się działania bezpośredniego ukierunkowanego na zabicie płodu, znajdującego się albo w łonie matki, albo poza nim, oraz osiąga się zamierzony skutek. Z kolei w kan. 1329 KPK/83 usankcjonowano także współudział w popełnieniu przestępstwa przeciwko życiu i wolności człowieka¹².

¹¹ „Karami wiążącymi mocą samego prawa mogą być tylko te kary ekspiacyjne, które wyliczono w § 1, n. 3” (kan. 1336 § 2).

¹² „§ 1. Jeśli na głównego sprawcę są ustanowione kary wymierzane wyrokiem, ci, którzy po wspólnym powzięciu przestępczego zamiaru współdziałają w przestępstwie, a nie są w ustawie lub nakazie wyraźnie wymienieni, podlegają tym samym karom albo innym takiej samej lub mniejszej ciężkości. § 2. Karze wiążącej mocą samego prawa dołączonej do przestępstwa podlegają współnicy nie wymienieni w ustawie lub nakazie, jeśli bez ich udziału przestępstwo nie byłoby dokonane, a kara jest tej natury, że może ich dotyczyć; w przeciwnym razie mogą podlegać karze wymierzonej wyrokiem” (kan. 1329).

Pojęcie aborcji, zgodnie z przepisami kanonicznego prawa karnego, należy rozumieć jako działanie bezpośrednio ukierunkowane na zabicie płodu ludzkiego znajdującego się w łonie matki, albo poza nim, oraz osiąga się zamierzony skutek [Arias 2011, 1044]. Dodatkowo Papieska Komisja ds. Autentycznej Interpretacji Kodeksu Prawa Kanonicznego (od 2000 r. Papieska Rada Tekstów Prawnych) w interpretacji z dnia 23 maja 1988 r. stwierdza, że aborcja to śmierć płodu ludzkiego zadana w jakikolwiek sposób od chwili poczęcia¹³.

Papież Jan Paweł II podkreśla, że aborcja „jest – niezależnie w jaki sposób zostanie dokonana – świadomym i bezpośrednim zabójstwem istoty ludzkiej w początkowym stadium jej życia, obejmującym okres między poczęciem a narodzeniem” (EV 58)¹⁴. Natomiast zgodnie z instrukcją *Dignitas personae* rozróżnia się środki „przechwytyjące” i „zapobiegające ciąży”, których stosowanie wchodzi w zakres grzechu aborcji i jest poważnie niemoralne, a przestępstwem aborcji z konsekwencjami karnymi określonymi przez prawo kanoniczne. Dla popełnienia przestępstwa wymaga się „pewności dokonania przerwania ciąży”¹⁵.

W odniesieniu do analizowanych norm kodeksowych, należy także przywołać stanowisko Kościoła katolickiego wyrażone w Katechizmie Kościoła Katolickiego¹⁶. W tytule „Przerywanie ciąży” zostało wpisane: „życie ludzkie od chwili poczęcia powinno być szanowane i chronione w sposób absolutny. Już od pierwszej chwili swego istnienia istota ludzka powinna mieć przyznane prawa osoby, wśród nich nienaruszalne prawo każdej niewinnej istoty do życia” (KKK 2270). „Kościół od początku twierdził, że jest złem moralnym każde spowodowanie przerwania ciąży. Nauczanie na ten temat nie uległo zmianie i pozostaje niezmiennie. Bezpośrednie przerywanie ciąży, to znaczy zamierzone jako cel lub środek, jest głęboko sprzeczne z prawem moralnym” (KKK 2271).

¹³ Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authenticae Interpretando, *Responsiones ad proposita dubia*, II.1. (23.05.1988), AAS 80 (1988), s. 1818.

¹⁴ Szerzej zob.: Grześkowiak 2017, 142-46.

¹⁵ Kongregacja Nauki Wiary, Instrukcja *Dignitas personae* dotycząca niektórych problemów bioetycznych (8.09.2008), AAS 100 (2008), s. 858-87; tekst polski w: „L'Osservatore Romano” 1 (309) 2009, s. 9-21; zob. także: Sztafrowski 1986, 364.

¹⁶ *Catechismus Catholicae Ecclesiae*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1997; tekst polski: *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Pallottinum, Poznań 2012, wyd. 2 [dalej cyt.: KKK].

Stanowisko Kościoła katolickiego także zostało wyrażone w tytule KKK poświęconym przestępstwu zabijania płodu przez przerywanie ciąży oraz przestępstwu zabójstwa nowonarodzonego dziecka: „Formalne współdziałanie w przerywaniu ciąży stanowi poważne wykroczenie. Kościół nakłada kanoniczną karę ekskomuniki za to przestępstwo przeciw życiu ludzkiemu. Kto powoduje przerwanie ciąży, po zaistnieniu skutku, podlega ekskomunice wiążącej mocą samego prawa, przez sam fakt popełnienia przestępstwa, na warunkach przewidzianych przez prawo. Kościół nie zamierza przez to ograniczać zakresu miłosierdzia. Ukazuje ciężar popełnionej zbrodni, szkodę nie do naprawienia wyrządzoną niewinnie zamordowanemu dziecku, jego rodzicom i całemu społeczeństwu” (KKK 2272). Zgodnie z nauką Kościoła katolickiego należy przyjąć świętość każdego życia oraz niezbywalne prawo do życia każdej niewinnej istoty ludzkiej, ponieważ stanowi element konstytutywny społeczeństwa cywilnego i jego prawodawstwa (KKK 2273). Społeczeństwo, a także partie polityczne powinny uznać i uszanować niezbywalne prawo do życia każdej istoty ludzkiej, której początek ściśle łączy się z osobą Stwórcy.

Istotnym i doniosłym jest postulat skierowany do prawodawców i władz publicznych w kontekście praworządności państwa: „W chwili, gdy jakieś prawo pozytywne pozbawia obrony pewną kategorię istot ludzkich, których ze swej natury powinno bronić, państwo przez to samo neguje równość wszystkich wobec prawa. Gdy państwo nie używa swej władzy w służbie praw każdego obywatela, a w szczególności tego, który jest najsłabszy, zagrożone są podstawy praworządności państwa. Wyrazem szacunku i opieki należyj mającemu urodzić się dziecku, począwszy od chwili jego poczęcia, powinny być przewidziane przez prawodawstwo odpowiednie sankcje karne za każde dobrowolne pogwałcenie jego praw” (KKK 2273). Powyższe stanowisko Kościoła katolickiego kieruje do władz państwowych stanowiących prawo, aby kierowały się przede wszystkim przesłanką równości wszystkich wobec prawa. Ograniczenia ochrony życia określane są bowiem w stosunku do tych istot ludzkich, które nie mogą same wyrazić swojego stanowiska.

Kościół katolicki także nie pozostaje obojętny w sprawie ludzkich embrionów. Zgodnie z wyrażonym stanowiskiem embrion powinien być traktowany za osobę ludzką od chwili poczęcia. W związku z tym powinno się bronić jego integralności, troszczyć się o niego i leczyć go w miarę możliwości, tak jak każdą inną istotą ludzką (KKK 2274). Wszelkie działania diagnostyczne i medyczne wykonywane na embrionie powinny być prowadzone

z poszanowaniem życia i jego integralności. Identycznie jak w przypadku istoty ludzkiej nie można prowadzić wymienionych działań, które pociągają za sobą wyrok śmierci. Wytwarzanie embrionów ludzkich po to, aby były używane jako materiał biologiczny jest niemoralne, a wszelkie interwencje posiadające znamiona manipulacji w dziedzictwo chromosomowe i genetyczne sprzeciwiają się godności ludzkiej (KKK 2275).

Kolejnym przestępstwem naruszającym prawną ochronę życia ludzkiego to zabójstwo eutanatyczne (eutanazja) [Tacikowska 2012, 209-18]. Czyn ten został opisany w różnych aktach prawa kanonicznego¹⁷. Najczęściej ta forma przestępstwa popełniana jest w sytuacji, w której osoba jest w stanie choroby nieuleczalnej lub terminalnej, które nie rokuje na wyzdrowienie.

Analizując pojęcie przestępstwa eutanazji, należy zwrócić uwagę na aspekt popełnienia tego przestępstwa z miłosierdzia (współczucia). Najczęściej sprawca działa z zamiarem bezpośrednim poprzez czynienie lub nieczynienie z zastosowaniem odpowiednich środków, których celem jest skrócenie cierpienia człowieka w ciężkiej chorobie lub w jego ostatnich momentach życia, a skutkiem jest jego śmierć [Biskup 1995, 93]. Działanie przy popełnieniu tego przestępstwa obejmuje działanie własne osoby dokonującej eutanazji, a także w sytuacji, w której takie działanie jest spowodowane prośbą o spowodowanie śmierci pochodzącą od osoby proszącej o śmierć (wezwanie pomocy i miłości).

Stanowisko Kościoła katolickiego w kwestii eutanazji jest dobitnie wyrażone w KKK: „eutanazja bezpośrednia, niezależnie od motywów i środków, polega na położeniu kresu życiu osób upośledzonych, chorych lub umierających. Jest ona moralnie niedopuszczalna” (nr 2277).

W kontekście przestępstwa eutanazji jednoznacznie wypowiada się Kongregacja Nauki Wiary w Deklaracji *Iura et bona* z 1980 r., która tym przestępstwem obejmuje każdą istotę ludzką: embrion, płód, dziecko, dorosłego czy osobę starszą [Grześkowiak 2017, 146-50]. Ochrona życia ludzkiego i jego obrona wyrażona jest w sposób bezwzględny, tj. kategorycznie zakazujący działania przeciw życiu każdej istoty ludzkiej, czyli eutanazji. W zakresie

¹⁷ Szerzej o problematyce przestępstwa eutanazji zob.: Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, *Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis Gaudium et spes* (7.12.1965), AAS 58 (1966), s. 1025-115; tekst polski w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*. Tekst polski. Nowe tłumaczenie, Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606, nr 27; Kongregacja Nauki Wiary, *Deklaracja Iura et bona* (5.05.1980), AAS 72 (1980), s. 545-46; KKK. Zob. także: Sitarz, Grochowina, Lewicka, i in. 2012.

przypisania winy sprawcy przestępstwa eutanazji może być ona pomniejszona lub wyłączona przy zaistnieniu okoliczności łagodzących (uprawnionych – np. ciężka choroba).

W kontekście eutanazji Kościół katolicki wyjaśnia również kwestię tzw. „uporczywej terapii”, której zaprzestanie względem osoby chorej nie narusza prawa do ochrony i obrony życia ludzkiego: „Zaprzestanie zabiegów medycznych kosztownych, ryzykownych, nadzwyczajnych lub niewspółmiernych do spodziewanych rezultatów może być uprawnione. Jest to odmowa «uporczywej terapii». Nie zamierza się w ten sposób zadawać śmierci; przyjmuje się, że w tym przypadku nie można jej przeszkodzić. Decyzje powinny być podjęte przez pacjenta, jeśli ma do tego kompetencje i jest do tego zdolny; w przeciwnym razie przez osoby uprawnione, zawsze z poszanowaniem rozumnej woli i słuszych interesów pacjenta” (KKK 2278). Należy zatem mieć świadomość, że zaprzestanie uporczywego leczenia pacjenta w sytuacji, w której wynik leczenia osoby chorej jest znany i prowadzi do nieuniknionej śmierci, nie zwalnia jednak z poszanowania godności tej osoby i zastosowania wobec niej wszystkich niezbędnych zwykłych środków leczenia: „Nawet jeśli śmierć jest uważana za nieuchronną, zwykle zabiegi przysługujące osobie chorej nie mogą być w sposób uprawniony przerywane. Stosowanie środków przeciwbólowych, by ulżyć cierpieniom umierającego, nawet za cenę skrócenia jego życia, może być moralnie zgodne z ludzką godnością, jeżeli śmierć nie jest zamierzona ani jako cel, ani jako środek, lecz jedynie przewidywana i tolerowana jako nieunikniona. Opieka paliatywna stanowi pierwszorzędną postać bezinteresownej miłości. Z tego tytułu powinna być popierana” (KKK 2279).

Badając wybrane aspekty ochrony i obrony życia w prawie kanonicznym należy podnieść, że odpowiednikiem kan. 1398 KPK/83 w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich¹⁸ jest kan. 1450 § 2. Popęlnienie tego typu przestępstwa nie jest jednak w tym porządku prawnym obarczone karą ekskomuniki z mocy samego prawa, jednakże rozgrzeszenie z tego grzechu jest zastrzeżone biskupowi eparchialnemu, zgodnie z kan. 728 § 2.

¹⁸ *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (18.10.1990), AAS 82 (1990), s. 1045-363; tekst polski w: *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*, tłum. L. Adamowicz, M. Dyjakowska, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium, Lublin 2002.

3. OCHRONA ŻYCIA W PRAWIE POLSKIM

W Konstytucji RP prawna ochrona życia została uregulowana w art. 38 w Rozdziale II „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela”, w dziale pt. „Wolności i prawa osobiste”. Ustrojodawca konstytucyjny stanowi: „Rzeczpospolita Polska zapewnia każdemu człowiekowi prawną ochronę życia”. Zgodnie z cytowaną zasadą ustrojodawca dokonując hierarchizacji wartości konstytucyjnych, prawną ochronę życia wpisał jako pierwszą regulację w analizowanym dziale ustawy zasadniczej, tym samym podkreślając najwyższą jej wartość. TK stwierdza: „Proklamowanie prawnej ochrony życia w art. 38 Konstytucji, tj. w pierwszym przepisie konstytucyjnym dotyczącym wolności i praw osobistych, świadczy o miejscu życia ludzkiego w hierarchii wartości chronionych przez prawo i o konieczności jego ochrony”¹⁹. Podkreślić jednak należy, że w ustawie zasadniczej ustrojodawca nie gwarantuje człowiekowi prawa do życia, a jedynie prawną ochronę życia [Wiak 2018, 476]. Adresatem normy konstytucyjnej są organy władzy publicznej, na których ciąży konstytucyjny nakaz ochrony życia każdego człowieka [Piechowiak 2010, 29]. Uszczegółowieniem ogólnej normy konstytucyjnej są akty normatywne, w których wpisane są zasady prawnej ochrony i obrony życia ludzkiego.

W art. 2 ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o *planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży*²⁰ ustawodawca stwierdza: „prawo do życia podlega ochronie, w tym również w fazie prenatalnej w granicach określonych w ustawie. Zatem prawna ochrona i obrona życia ludzkiego w jego pierwszej fazie życia zostaje sformułowana jako zasada, od której ustawodawca przewiduje wyjątki. W art. 4a ustawy podane są przesłanki przerywania ciąży (aborcja), której może dokonać tylko lekarz. W związku z tym przerwanie ciąży może być dokonane wyłącznie przez lekarza, w sytuacji, w której po pierwsze, ciąża stanowi zagrożenie dla życia lub zdrowia kobiety ciężarnej, po drugie, badania prenatalne lub inne przesłanki medyczne wskazują na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu, po trzecie, zachodzi uzasadnione podejrzenie, że ciąża powstała w wyniku czynu zabronionego.

¹⁹ Wyrok TK z dnia 9 lipca 2009 r., sygn. akt SK 48/05, OTK-A 2009, Nr 7, poz. 108, <https://sip.lex.pl/orzeczenia-i-pisma-urzedowe/orzeczenia-sadow/sk-48-05-wyrok-trybunalu-konstytucyjnego-520599146> [dostęp: 30.05.2020].

²⁰ Dz. U. z 2001 r., Nr 154, poz. 1792.

Badając przesłanki legalności przerywania ciąży w praktyce sądowej należy stwierdzić, że zapadło wiele orzeczeń, w których dokonano interpretacji przepisów prawnych, tzw. aborcyjnych. Zasadniczo obejmują one postępowania w przedmiocie zasądzenia odszkodowania i renty rodzicom dziecka, które urodziło się z zaawansowanymi wadami rozwojowymi, w związku z nieprawidłowym informowaniem ich o przebiegu ciąży. W orzecznictwie Sądu Najwyższego²¹ w tego rodzaju sprawach uwypukla się także problem moralno-etyczny matki dziecka, która opiekując się własnym potomstwem i otaczając go uczuciem miłości podejmuje próbę udowodnienia wystąpienia krzywdy i szkody przejawiającej się w tym, że gdyby wiedziała o wadach rozwojowych swojego dziecka to dokonałaby aborcji²². Odmienną jest sytuacja, w której ciąża powstała w wyniku czynu zabronionego (gwałtu) i bezprawne uniemożliwiono wykonania zabiegu przerywania ciąży. Jednakże wówczas matka dziecka może dochodzić wyrównania szkody wynikłej z tego zdarzenia²³. Prawo do planowania rodziny i wynikające z niego uprawnienie do legalnego przerywania ciąży jest bowiem dobrem osobistym podlegającym prawnej ochronie²⁴. Analizując ten aspekt należy także podkreślić, że w polskim systemie prawnym dziecko nie posiada prawa do dochodzenia roszczeń wynikających z pozbawienia jego matki możliwości dokonania zgodnego z prawem zabiegu przerywania ciąży. Zagadnienie to interpretuje Sąd Apelacyjny w Białymstoku, który wyjaśnia, że nie istnieje prawo małoletniego do nieurodzenia się w razie wystąpienia wad płodu, czyli „odpowiednik amerykańskiej skargi «wrongful life», tj. skargi upośledzonego dziecka za

²¹ Dalej cyt.: SN.

²² Wyrok SN – Izba Cywilna z dnia 23 czerwca 2017 r., sygn. akt I CSK 566/16, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia3/i%20csk%20566-16-1.pdf> [dostęp: 30.05.2020]; wyrok SN – Izba Cywilna z dnia 13 października 2005 r., sygn. akt IV CK 161/05, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia2/IV%20CK%20161-05-1.pdf> [dostęp: 30.05.2020].

²³ Zob. uchwałę SN – Izba Cywilna z dnia 22 lutego 2006 r., sygn. akt III CZP 8/06, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia1/III%20CZP%208-06.pdf> [dostęp: 30.05.2020]; wyrok SN – Izba Cywilna z dnia 21 listopada 2003 r., sygn. akt V CK 16/03, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia1/V%20CK%2016-03-1.pdf> [dostęp: 30.05.2020].

²⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 12 maja 2015 r., sygn. akt I ACa 204/15, [http://orzeczenia.krakow.sa.gov.pl/content/\\$N/152000000000503_I_ACa_000204_2015_Uz_2015-05-12_001](http://orzeczenia.krakow.sa.gov.pl/content/$N/152000000000503_I_ACa_000204_2015_Uz_2015-05-12_001) [dostęp: 30.05.2020]; wyrok SN – Izba Cywilna z dnia 6 maja 2010 r., sygn. akt II CSK 580/09, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia2/II%20CSK%20580-09-1.pdf> [dostęp: 30.05.2020]; wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 4 lipca 2008 r., sygn. akt I ACa 278/08, [http://orzeczenia.bialystok.sa.gov.pl/content/\\$N/150500000000503_I_ACa_000278_2008_Uz_2008-07-04_001](http://orzeczenia.bialystok.sa.gov.pl/content/$N/150500000000503_I_ACa_000278_2008_Uz_2008-07-04_001) [dostęp: 30.05.2020].

«złe życie», «nieszczęśliwe istnienie», o odszkodowanie za fakt urodzenia, którego nie byłoby, gdyby nie wina pozwanego lekarza»²⁵.

Analizując Konstytucję RP i ustawę o *planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży* w związku z ustawą z dnia 15 kwietnia 2011 r. o *działalności leczniczej* należy także podkreślić, że podmiot leczniczy nie może określić w statucie zasady bezwzględnej ochrony życia. Interpretacji tego zagadnienia dokonał Naczelny Sąd Administracyjny w jednym z orzeczeń, w którym stwierdza: „Nie można się zgodzić ze stanowiskiem, że zasada bezwzględnej ochrony życia wprowadzona do statutu szpitala znajduje potwierdzenie w art. 1 ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. Nr 17, poz. 78 ze zm.) i w art. 38 Konstytucji, a także w sformułowanej w art. 2 Konstytucji zasadzie państwa prawnego, chociażby ze względu na treść art. 4a i 4b ustawy o planowaniu rodziny. Dowodzą one w sposób niebudzący wątpliwości, że mająca umocowanie konstytucyjna zasada ochrony życia nie ma charakteru bezwzględnego. Nie można więc wspomnianymi przepisami art. 2 i art. 38 Konstytucji, traktowanymi jako źródła prawnej ochrony życia, niemającej charakteru absolutnego i bezwzględnego, uzasadniać stanowienie prawa miejscowego, wprowadzającego nakaz bezwzględnej ochrony życia. Wówczas mamy bowiem do czynienia z naruszeniem przepisów art. 7 i art. 94 Konstytucji, a także, co oczywiste, z naruszeniem art. 42 ust. 1 ustawy z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej (t.j. Dz.U. z 2013 r. poz. 217 ze zm.)”²⁶. Na tle opisanego zagadnienia ujawnia się kolejny aspekt obejmujący dokonanie zabiegu aborcji w danym podmiocie leczniczym przez konkretnego lekarza i prawa do odmowy jego wykonania.

Przerywanie ciąży jako czyn bezprawny jest uregulowane w ustawie *Kodeks karny*²⁷ w rozdziale XIX „Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu”, w którym ustawodawca określił poszczególne typy przestępstw przeciwko życiu, począwszy od przestępstwa zabójstwa (art. 148 k.k.). Ustawodawca

²⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 24 kwietnia 2013 r., sygn. akt I ACa 787/12, [http://orzeczenia.bialystok.sa.gov.pl/content/\\$N/150500000000503_I_ACa_000787_2012_Uz_2013-04-24_001](http://orzeczenia.bialystok.sa.gov.pl/content/$N/150500000000503_I_ACa_000787_2012_Uz_2013-04-24_001) [dostęp: 30.05.2020].

²⁶ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 22 września 2016 r., sygn. akt II GSK 695/15, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/4A8A2FFC05> [dostęp: 30.05.2020].

²⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny*, Dz. U. z 2019 r., poz. 1950 z późn. zm. [dalej cyt.: k.k.].

kodeksowy sklasyfikował ten rodzaj czynu karalnego jako przestępstwo przerywania ciąży za zgodą kobiety (art. 152 k.k.) i przerywania ciąży bez zgody kobiety (art. 153 k.k.).

Zgodnie z art. 152 k.k., kto za zgodą kobiety przerywa jej ciążę z naruszeniem przepisów ustawy, a także udziela pomocy kobiecie ciężarnej lub ją do tego nakłania, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. Ustawodawca oddzielnie określił postać kwalifikowaną tego przestępstwa polegającego na dopuszczeniu się czynu określonego w niniejszym przepisie karnym, gdy dziecko poczęte osiągnęło zdolność do samodzielnego życia poza organizmem kobiety ciężarnej, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

Z kolei w art. 153 k.k. ustawodawca sklasyfikował przestępstwo przerwania ciąży bez zgody kobiety. Zgodnie z tym przepisem prawnym, „kto stosując przemoc wobec kobiety ciężarnej lub w inny sposób bez jej zgody przerywa ciążę albo przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem doprowadza kobietę ciężarną do przerwania ciąży, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. W sytuacji, w której popełnienie tego przestępstwa dotyczy dziecka poczętego, gdy osiągnęło zdolność do samodzielnego życia poza organizmem kobiety ciężarnej, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10”. W związku z art. 154 k.k. należy również podnieść, że jeżeli skutkiem popełnienia przestępstwa z art. 152 i 153 k.k. jest śmierć kobiety ciężarnej, to w zależności od kwalifikacji prawnej czynu sprawca podlega karze pozbawienia wolności²⁸.

Analizując aspekt ochrony życia dziecka poczętego należy także zwrócić uwagę na czyn zabroniony określony jako tzw. uszczerbek prenatalny (art. 157a k.k.). Zgodnie z prawem karnym, kto powoduje uszkodzenie ciała dziecka poczętego lub rozstrój zdrowia zagrażający jego życiu, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności. Jednakże w sytuacji, w której uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia dziecka poczętego są następstwem działań leczniczych, koniecznych dla uchylenia niebezpieczeństwa grożącego zdrowiu lub życiu kobiety ciężarnej albo dziecka poczętego, lekarz

²⁸ „§ 1 Jeżeli następstwem czynu określonego w art. 152 § 1 lub 2 jest śmierć kobiety ciężarnej, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10. § 2. Jeżeli następstwem czynu określonego w art. 152 § 3 lub w art. 153 jest śmierć kobiety ciężarnej, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12” (art. 154 k.k.).

podejmujący takie działanie nie popełnia przestępstwa²⁹. Matka dziecka poczętego za popełnienie tego przestępstwa nie podlega karze.

Kolejną kwestią w obszarze odpowiedzialności karnej w kontekście ochrony i obrony życia jest zabójstwo eutanatyczne (art. 150 k.k.)³⁰. Do popełnienia tego przestępstwa dochodzi w sytuacji, w której zabójstwo człowieka następuje na jego żądanie i pod wpływem współczucia dla niego. Sprawca takiego czynu podlega karze pozbawienia wolności, przy czym w wyjątkowych wypadkach sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpić od jej wymierzenia. Zgodnie z linią orzecniczą z tego rodzaju przestępstwem mamy do czynienia, jeżeli wola pozbawienia życia cechuje się m.in. kategorycznością, personalnością i jednostronnością, a współczucie sprawcy jest wyrazem jego stosunku psychicznego do ofiary. Przy czym współczucia nie należy utożsamiać z litością dla cierpiącego człowieka³¹. Dokonując analizy przesłanek do uznania zabójstwa eutanatycznego należy potwierdzić: „Dla przyjęcia uprzywilejowanej formy zabójstwa (zabójstwa eutanatycznego) z art. 150 § 1 k.k. muszą być spełnione łącznie dwie ustawowe przesłanki, tj. stanowczo wyrażone przez osobę pokrzywdzoną «żądanie» pozbawienia życia, i «współczucie» dla niej po stronie sprawcy. Faktem jest, że pokrzywdzona była zdecydowana na pozbawienie życia i z taką prośbą zwróciła się do oskarżonego. Nie znaczy to jednak, iż każda wyrażona przez ofiarę wola śmierci może być uznana za takie «żądanie», w rozumieniu przepisu art. 150 § 1 k.k. Żądanie takie ma bowiem być w pełni świadomym, niewątpliwym i bezwarunkowym aktem nieprzymuszonej woli, pochodzącym od zdrowej psychicznie osoby»³².

²⁹ Aspekt odpowiedzialności karnej lekarza za błąd w sztuce lekarskiej był podnoszony w orzecznictwie sądowym. Zob. wyrok SN – Izba Karna z dnia 10 grudnia 2002 r., sygn. akt V KK 33/02, <https://sip.lex.pl/orzeczenia-i-pisma-urzedowe/orzeczenia-sadow/v-kk-33-02-wyrok-sadu-najwyzszego-520169194> [dostęp: 30.05.2020]; zob. także: Czelný 2014, 79-97.

³⁰ „§ 1. Kto zabija człowieka na jego żądanie i pod wpływem współczucia dla niego, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. § 2. W wyjątkowych wypadkach sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpić od jej wymierzenia” (art. 150 k.k.).

³¹ Teza redakcyjna Legalis do Wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 13 maja 2014 r., sygn. akt. II AKa 72/14, <https://sip.legalis.pl/document-full.seam?documentId=mrswglrtga3dcmjyhe3ds> [dostęp: 30.05.2020].

³² Teza redakcyjna Legalis do Wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 21 marca 2018 r., sygn. akt II AKa 21/18, <https://sip.legalis.pl/document-full.seam?documentId=mrswglrtgy3dombtgeydg> [dostęp: 30.05.2020].

Niezależnie od opisanych przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu ustawodawca kodeksowy stypizował inne typy przestępstw, tj.: przestępstwo zabójstwa (art. 148 k.k.), przestępstwo dzieciobójstwa (art. 149 k.k.), przestępstwo namowy i pomocy do samobójstwa (art. 151 k.k.), przestępstwo nieumyślnego spowodowania śmierci (art. 155), przestępstwo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 156 i 157 k.k.), przestępstwo bójki i pobicia (art. 158 i 159 k.k.), przestępstwo narażenia na niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 160 k.k.), przestępstwo narażenia na zakażenie wirusem HIV (art. 161 k.k.) oraz przestępstwo nieudzielenia pomocy (art. 162 k.k.).

WNIOSKI

Z przeprowadzonej analizy problematyki ochrony i obrony życia w prawie kanonicznym i polskim można podnieść następujące wnioski:

1) Ochrona i obrona życia istoty ludzkiej – prawa do życia – została zagwarantowana przez ustawodawcę kościelnego w KPK/83 w normach karnych obejmujących przestępstwa przeciwko życiu i wolności, zaopatrzone w sankcje karne.

2) W prawie kanonicznym dziecku od momentu poczęcia przysługuje prawo do życia. Pełna ochrona tego prawa jest określona w KPK/83 przez usankcjonowanie przestępstwa przerwania ciąży, zagrożone karą ekskomuniki z mocy prawa.

3) Zgodnie z KPK/83 eutanazja jest przestępstwem zabójstwa, które podlega sankcji karnej.

4) W prawie polskim prawna ochrona życia człowieka jest zagwarantowana w Konstytucji RP, jednakże treść art. 38 nie określa dolnej granicy temporalnej ochrony życia osoby ludzkiej.

5) Dolna granica temporalna życia człowieka, tj. od momentu poczęcia, została określona w ustawie o *Rzeczniku Praw Dziecka*. Zgodnie z ustawą Rzecznik Praw Dziecka działa na rzecz ochrony praw dziecka, w szczególności prawa do życia i jego ochrony.

6) W prawie polskim w ustawie o *planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży* ustawodawca określił przesłanki dopuszczające legalne przerywanie ciąży. Dokonanie

aborcji niezgodnie z prawem obowiązującym zagrożone jest sankcją karną pozbawienia wolności.

7) W prawie polskim eutanazja jest stypizowana jako odrębny typ przestępstwa, tzw. eugeniczne i zagrożone karą pozbawienia wolności.

8) Wniosek *de lege ferenda* – ochrona i obrona życia człowieka z uwagi na dobro najwyższej wartości wymaga uregulowania tej problematyki w prawie polskim w odrębnym akcie normatywnym – „Konstytucji życia”. Podejście takie zawierać będzie w jednym akcie wszystkie przepisy prawne dotyczące ochrony i obrony życia rozproszone w różnych aktach i wyeliminuje niespójności i wątpliwości normatywne.

PIŚMIENNICTWO

- Arias, Juan. 2011. „Komentarz do kan. 1398 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.” W *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego*. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, red. Piotr Majer, 983-1046. Kraków: Wolters Kluwer Polska.
- Biskup, Marian. 1995. „Eutanazja dramatem człowieka.” W *Życie – dar nienaruszalny. Wokół encykliki Evangelium vitae*, red. Antoni Młotek, i Tadeusz Rerona, 91-95. Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny.
- Czelny, Michał. 2014. „Odpowiedzialność prawnokarna lekarza za realizację obowiązków ustawowych zawartych w art. 39 Ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry.” *Roczniki Nauk Prawnych* 24, nr 3:79-97.
- Grześkowiak, Alicja. 1990. *Zagadnienia prawnokarnej ochrony dziecka poczętego w pracach Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1990-1991*. Szczecin: Ottonianum.
- Grześkowiak, Alicja. 2017. „Ochrona życia w nauczaniu Jana Pawła II.” *Studia Prawnicze KUL* 4 (72): 125-67.
- Kaczmarek, Tadeusz. 2006. *Wolność dysponowania życiem a prawo do godnej śmierci. Rozważania o przestępstwie i karze*. Warszawa: Wydawnictwo Kodeks.
- Królikowski, Michał. 2007. „Wprowadzenie.” W *Konstytucyjna formuła ochrony życia. Druk Sejmowy Nr 993, 3/2007*, red. Michał Królikowski, Małgorzata Bajor-Stańczyk, i Wojciech Odrowąż-Sypniewski, 5-6. Warszawa: Biuro Analiz Sejmowych Kancelaria Sejmu.
- Młotek, Antoni. 1995. „Życie ludzkie – cenny dar Boży.” W *Życie – dar nienaruszalny. Wokół encykliki Evangelium vitae*, red. Antoni Młotek, i Tadeusz Rerona, 71-73. Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny.
- Piechowiak, Marek. 2010. „Wokół konstytucyjnej ochrony życia. Próba oceny propozycji nowelizacji Konstytucji RP.” *Przegląd Sejmowy* 1 (96): 5-47.
- Pryba, Andrzej. 2017. „Odpowiedzialność rodziny za dar życia ludzkiego.” *Teologia i Moralność* 12, nr 2 (22):232.

- Safian, Marek, i Leszek Bosek. 2016. *Konstytucja RP*. T. 1: *Komentarz – Art. 1-86*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Sitarz, Mirosław. 2019. „Prawa dziecka w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku. Wybrane zagadnienia.” *Kościół i Prawo* 8 (21), nr 1:85-99.
- Sitarz, Mirosław, Michał Grochowina, Mariola Lewicka, i in., red. 2012. *Kościelne prawo publiczne. Wybór źródeł*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Słowikowska, Anna. 2016. „After-birth abortion – critical analysis of the legal aspect.” *Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie* 9:218-26.
- Smczyński, Tadeusz. 2007. „Opinia prawna o poselskim projekcie zmiany (art. 38) Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Druk Sejmowy Nr 993).” W *Konstytucyjna formuła ochrony życia. Druk Sejmowy Nr 993, 3/2007*, red. Michał Królikowski, Małgorzata Bajor-Stańczyk, i Wojciech Odrowąż-Sypniewski, 16-19. Warszawa: Biuro Analiz Sejmowych Kancelaria Sejmu.
- Szczot, Elżbieta. 2019. „Dziecko.” W *Leksykon Prawa Kanonicznego*, red. Mirosław Sitarz, 649-54. Lublin: Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Sztafrowski, Edward. 1986. *Podręcznik prawa kanonicznego*. T. 4. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Świto, Lucjan. 1997. „Osobowość prawna «nasciturusa» w prawie kanonicznym i polskim.” *Prawo Kanoniczne* 40, nr 1-2:233-48.
- Tacikowska, Magdalena. 2012. „Przestępstwo eutanazji w prawodawstwie Kościoła katolickiego.” *Kościół i Prawo* 1 (14): 209-18.
- Tokarczyk, Roman. 1997. *Prawo narodzin życia i śmierci*. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze.
- Wenz, Wiesław. 2016. „Ochrona życia dziecka poczętego w prawie kanonicznym.” *Kościół i Prawo* 5 (18), nr 2:127-65.
- Wiak, Krzysztof. 2001. *Ochrona dziecka poczętego w polskim prawie karnym*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Wiak, Krzysztof. 2017. „Pojęcie «dziecko» w Kodeksie karnym na tle wzorców międzynarodowych i konstytucyjnych.” *Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie* 10:261-73.
- Wiak, Krzysztof. 2018. „Ochrona karna prawa człowieka do życia w polskim prawie.” *Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie* 11, nr 2:475-94.
- Wróbel, Włodzimierz. 2007. „Opinia prawna o poselskim projekcie zmiany (art. 38) Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Druk Sejmowy Nr 993).” W *Konstytucyjna formuła ochrony życia. Druk Sejmowy Nr 993, 3/2007*, red. Michał Królikowski, Małgorzata Bajor-Stańczyk, i Wojciech Odrowąż-Sypniewski, 20-24. Warszawa: Biuro Analiz Sejmowych Kancelaria Sejmu.
- Zielińska, Eleonora. 2007. „Opinia prawna o poselskim projekcie zmiany (art. 38) Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Druk Sejmowy Nr 993).” W *Konstytucyjna formuła ochrony życia. Druk Sejmowy Nr 993, 3/2007*, red. Michał Królikowski, Małgorzata Bajor-Stańczyk, i Wojciech Odrowąż-Sypniewski, 11-15. Warszawa: Biuro Analiz Sejmowych Kancelaria Sejmu.

Ochrona życia w prawie kanonicznym i polskim

Streszczenie

Zgodnie z Kodeksem Prawa Kanonicznego z 1983 r. ochrona i obrona życia człowieka wraz z poczęciem została uregulowana w przepisach obejmujących przestępstwa przeciwko życiu i wolności człowieka. Ponadto, Kościół katolicki w Katechizmie Kościoła Katolickiego oraz dokumentach kościelnych wyraża jednoznaczne stanowisko ochrony i obrony życia człowieka. W prawie polskim zgodnie z art. 38 Konstytucji RP z 1997 r. Rzeczpospolita Polska zapewnia prawną ochronę życia każdemu człowiekowi. Określenia dolnej granicy temporalnej życia człowieka ustawodawca dokonał w ustawie o *Rzeczniku Praw Dziecka* z 2000 r. Zgodnie z jej treścią: „w rozumieniu ustawy dzieckiem jest każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletniości”, a Rzecznik Praw Dziecka działa na rzecz ochrony praw dziecka, w szczególności prawa do życia i jego ochrony. Ponadto, w prawie polskim ustawodawca w ustawie o *planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży* z 1993 r. określił sytuacje, w których może być legalnie dokonany zabieg aborcji.

Słowa kluczowe: prawo kanoniczne; prawo do życia; ochrona prawna; osobowość prawna

Protection of Life in Canon and Polish Law

Summary

In accordance with the 1983 Code of Canon Law, protection and defense of human life along with conception has been regulated in provisions covering crimes against human life and freedom. Furthermore, the Catholic Church in the Catechism provides a clear position about protection and defense of human life. According to art. 38 of the Constitution of 1997 the Republic of Poland provides the legal protection of the life of every human being. The lower temporal limit of human life was determined by the legislator in the Act on the Ombudsman for Children of 2000. According to it “within the meaning of the Act, a child is every human being from conception to the age of majority,” and the Ombudsman for Children works to protect the rights of the child, in particular the right to life and its protection. In addition, in Polish law, the legislator in the Act on family planning, protection of the human fetus and conditions for the admissibility of termination of pregnancy of 1993, specified the situations in which abortion may be legally performed.

Key words: canon law; right to life; legal protection; legal personality

Information about Author: RYSZARD PANKIEWICZ, PH.D. – Institute of Social Sciences, State University of Szymon Szymonowicz in Zamość; ul. Hrubieszowska 24, 22-400 Zamość, Poland; e-mail: rpank@wp.pl; <https://orcid.org/0000-0003-2574-0550>